

Heliga platser i Sverige

Listan som ursprungligen varit publicerad i de numera utgångna böckerna *Heligt landskap* och *Drömtidens portar* är uppbyggd landskapsvis i bokstavsordning.

Blekinge:

Björketorpstenen: Tre ståtliga flera meter höga stenar placerade i triangel i ett av Sveriges mest fantasieggande och imponerande forntidsmonument. En av stenarna har en runristning i form av en magisk skyddsformel som avslutas med den berömda meningen ”Jag spår ofärd”. Stenarna ligger ca 7 km öster om Ronneby, avfart mot Tving från E22. Kör denna väg ca 500 m. På höger sida finns en mindre parkeringsplats.

Bohuslän:

Greby gravfält: Här finns fler än 200 gravar i form av runda och avlånga högar, de flesta anlagda mellan år 200 och 400 e. Kr. Ett 20-tal av dem pryds av resta stenar som är flera meter höga. Gravfältet ligger alldeles i utkanten av Grebbestad och hålls öppet med slätter. Sväng av E6 avfart 106 mot Grebbestad, kör väg 163 och sväng vänster vid skylten ”Gravfält” alldeles vid infarten i Grebbestad. Liten besöksparkering där gravfältet börjar.

Heliga vägen i Backa: Längs den kilometerlånga gamla ceremonivägen ligger åtta stora och ett 30-tal mindre hällar som är fyllda med fantastiska hällristningar. Bland de unika motiven finns så kallade solvagnar och den mest kända figuren, ”Skomakaren”, som är 150 cm hög, har en stor erektion och en yxa i högerhanden. Kan det vara den himmelska urshamanen? Området ligger alldeles norr om Brastad. Sväng av E6 avfart 101 mot Lysekil, kör väg 162, sväng vänster strax efter Brodalen vid skylt ”Hällristning”, kör 2 km, sväng höger igen vid skylt ”Hällristning”. Detta är heliga vägen. Små p-platser finns vid flera av de ristade hällarna.

Pilane gravfält: Ett 90-tal gravar kurar här nedanför ett berg som skyddar för de värsta vindarna från havet. Gravfältet som ligger på Tjörn används årligen som arena för moderna skulpturutställningar ”Pilane skulptur”. Platsen känns i behov av balanserande ceremonier. Sväng av E6, avfart 90. Följ skyltar mot Tjörn och sedan mot Kyrkesund. Skylt mot gravfältet strax före Kyrkesund. P-plats finns.

Stenehed: Utöver 30-talet gravhögar och en skeppssättning finns här en unik och fantasieggande rad med nio resta stenar som kan ha fungerat som en sorts solkalender och kanske även markerat en ceremoniväg. Sväng av E6, avfart 103, mot Hällevadsholm. Gravfältet är skyltat från centrala Hällevadsholm. P-plats finns.

Storebergslabyrinten: Mitt inne i Göteborg på Storebergs topp ovanför Gamlestaden ligger en väl synlig stenlabyrint riktad mot norr. Gamlestaden nås lätt med spårvagn eller bil. Från Gamlestadstorget är det en promenad på drygt en kilometer förbi idrottsplatsen och in genom grindarna till Kvibergs kyrkogård. Därifrån syns trapporna och stigen upp mot toppen. Det går bra att parkera vid idrottsplatsen.

Tanums hällristningar: Ett av Sveriges mest kända världsarv och ceremoniellt centrum med ett myller av hällristningar. De äldsta bilderna knackades in för 6 000 år sedan och de yngsta för drygt 2 000 år sedan. Den mäktigaste hällen finns i **Vitlycke** där det också ligger ett museum och en restaurang. På toppen av berget ovanför den stora hällen i Vitlycke ligger två stora stenrösen som en sorts väktare över hela regionen. Sväng av E6 avfart 105 mot Tanumshede, följ skyltar mot Vitlycke hällristningsmuseum och sväng av vid kyrkan i Tanumshede. Andra imponerande ristningar finns strax söder om Vitlycke på **Aspeberget** och i **Litsleby**. **Fossumristningen** ligger intill väg 163 cirka 1 km öster om E6. Den är unik vad beträffar enhetligheten i motiv och utförande vilket tyder på att ristningarna kan ha gjorts under en relativt kort tidsperiod. Mycket ovanligt är motivet med en kvinna som har en skålgrop mellan låren. Nerthus?

Ulmekärrslabyrinten: Alldeles norr om Grebbestad, intill ett mindre gravfält vid Ulmekärr, ligger en vällagd och lättgången stenlabyrint som är 18 meter i diameter och vetter mot sydväst. Lokalt har den gått under benämningen Trolleborgs slott. Sväng mot Havstenssund vid kyrkan i Grebbestad. Labyrinten ligger på vänster sida av vägen efter 1,5 km. Liten p-plats finns.

Dalarna:

Frostbrunnsdalen: Alldeles väster om Stora Tuna kyrka ligger Frostbrunnsdalens naturreservat – en djup ravinbildning med en yppig och lummig växtlighet och ett intensivt fågelliv. I dalens botten flödar kristallklart källvatten fram i väldig mängd för att senare rinna ut i Dalälven. Vattnets

riktning är norrut och platsen och vattnet har traditionellt använts i helande syfte. Dalen är uppkallad efter guden Frö och har varit en kultplats i säkert 3 000 år. Den välskyltade stigen in i naturreservatet börjar väster om parkeringsplatsen vid Stora Tuna kyrka (Tunavägen mellan Romme och Borlänge).

Källslätten: En människodanad lustgård mitt inne i storskogen en mil utanför Falun. Ängar, betesmark och en gammal fruktträdgård har anor från medeltida munkars arbete. Förutsättningen för allt detta var området kallkälla som gett Källslätten dess namn. Här finns också en andlig dimension utöver det vanliga. Efter många års förfall och igenväxning hävdas området åter med slätter och kreatursbete och skyddas som ett Natura 200-område. Sväng av från väg 293 mot Nybo cirka 5 kilometer från Falun. Följ skyltar mot Källslätten. Från parkeringsplatsen är det cirka en kilometer att gå.

Torsångs kyrka: Namnet Torsång kan tolkas som Tors ängar och trakten har varit befolkad sedan den äldre stenåldern. Torsångs kyrka, som är Dalarnas äldsta kyrka, hukar på ett näs där tre vatten möts: Ösjön (en del av Runn), Lillälven (som förbinder Runn med Dalälven) och Dalälven, som just här gör en mäktig 90-graderssväng åt söder. Detta är Dalarnas äldsta kyrka. Kyrkomurarna är uppförda av gråsten i en nästan häpnadsväckande mångfald vad gäller storlek och färgnyanser för att representera alla Dalarnas bergarter. Bland de utvändiga utsmyckningarna märks särskilt en stående mansfigur på den västra gaveln. Eftersom kyrkan står på en gammal kultplats vet den folkliga traditionen att det är Tor, Åskmannen, som pryder kyrkogaveln. Torsång ligger knappt en mil sydost om Borlänge.

Gotland:

Bro kyrka: Flera bildstenar är inmurade i kyrkväggarna. Den vid kyrkporten har flera solhjulssymboler. Dessutom: skeppet som under natten förde solen från väster till öster och en ny dag. Kyrkan ligger 10 km nordost om Visby intill väg 148. På **Gotlands fornsal** inne i Visby och på **Bungemuseet** finns en stor samling bildstenar med mytiska motiv från förkristen nordisk tradition. En av de märkligaste och mest vördnadsbjudande bildstenarna på Fornsalen kommer från Smiss i När socken och föreställer en sittande kvinna med särade ben som i ena handen håller en huggorm och i den andra en snok. Över kvinnan kan vi se en triskele sammansatt av tre sammanvävda ormar. Kvinnan är troligtvis Nerthus/Njörd som fått ge socknen dess namn.

Fröjel-labyrinten: Intill kyrkan vid väg 140 i Fröjel ligger en 12-ringad stenlabyrint som vetter mot norr. Labyrinten verkar ha anlagts i direkt anslutning till en källa och kyrkan har uppenbarligen byggts på en mycket gammal kultplats. Namnet Fröjel kan uttydas som Fröjas al, alltså Frejas heliga plats.

Galgberget: Strax utanför stadsmuren i Visby ligger stadens gamla avrättningsplats med sina tre stenpelare som bar upp galgarna där brottslingar avrättades genom hängning ända fram till mitten av 1800-talet. En ganska kaotisk plats där döden känns mycket nära och där osaliga andar kan förnimmas. Skyltad avtagsväg från Lummelundavägen. Precis nedanför Galgberget ligger Gotlands kanske mest kända stenlabyrint, besökt av många men i behov av helande ceremonier.

Grogarnsberget ovanför Katthammarsvik måste betecknas som ett heligt berg. Det finns en gammal fornborg uppe på berget och härifrån har besökaren en härlig utsikt österut mot Östergarnsholm. Havsörn är en av områdets karaktärsfåglar som kan komma med budskap. Det går att cykla eller åka bil ända upp på Grogarnsberget. Skyltad väg börjar i Katthammarsvik.

Gålrums gravfält: Vägen mellan Lau och Ljugarn passerar rakt igenom gravfältet, cirka 5 km från Ljugarn. I gravfältet, som använts under minst 1500 år ingår ett stort bronsålderskummel – **Digerrojr** – sju skeppssättningar, ett antal stenformationer och ett hundratal mindre gravar. Platsen hävdas genom slätter och bete och inbjuder till rogivande meditation.

Högklint: Denna dramatiska och branta klint med vidunderlig utsikt in mot Visby och ut över havet har en lång historia som helig plats. Särskilt lockande är de naturliga grottorna på den avsats som kallas Getsvältn. Följ skyltar mot Högklint från väg 140 strax söder om Visby.

Laikarhaid med Sangelstainen: Såväl på som strax utanför heden finns fornlämningar som gravrösen och skeppssättningar. I ensamt majestät en bit in i en beteshage vilar Sangelstainen, sångstenen, som ett altare på heden. Den ger ifrån sig ett klingande, sanglande ljud när en slår på den med en mindre sten. Sangelstainen har dessutom 19 skålgropar, fler av dem påfallande stora och välslipade. Drygt en mil norrut, strax söder om sjön Bästeträsk, ligger **Ojnareskogen** (den födande skogen) med sina heliga källor och levande berättelser om skogens heliga väsen. Denna skog som under lång tid hotats av en planerad storskalig kalkbrytning har nu fredats som ett Natura 200-område.

Laikarhaid med Sangelstainen ligger några kilometer utanför Lärbro längs vägen mot Hellvi.

Langhammar: På norra Fårö ligger två väldiga raukområden – Digerhuvud och Langhammar – områden som är väl värda ett besök enkom för raukarna. På den höga strandvallen ovanför raukarna i Langhammar finns två gravar från bronsåldern. Den större avtecknar sig tydligt och drar gärna till sig besökarens uppmärksamhet – det är en plats som vill vara aktiv och har en sällsam energi. Den ligger strax norr om den stora informationstavlan som finns uppsatt intill parkeringsplatsen där vägen till Langhammar slutar. Där finns också en mindre informationstavla om gravarna som Riksantikvarieämbetet satt upp. Ca 50 meter längre norrut finns den stora graven.

Rannarve: Strax norr om Klintehamn ligger fyra sammanbyggda skeppssättningar i rät nord-sydlig linje. En magnifik anläggning! Sväng av väg 140 vid Preem-macken i Klintehamn, sväng höger på Norra Kustvägen och följ sedan skyltar mot Rannarve och Fornminne.

Tjelvars grav: Urtidshjälten Tjelvar som sägs ha bringat elden till Gotland förknippas med denna skeppssättning som är 16 meter lång och seglar rakt västerut in i Drömtiden. Skeppet restaurerades 1938 och i dess akter påträffades en liten hällkista med brända ben och krukskärvor. Skyltat från väg 146 någon mil söder om Slite.

Trullhalsars gravfält: Från väg 146 mellan Anga och Gothem går en skyltad väg mot byn Hammars, havet och gravfältet. Längs denna väg ligger flera stora bronsåldersrösen, bland dem den övertorvade och mycket imposanta Bjärs hög. Själva gravfältet öppnar sig som ett heligt rum i skogen med sina över 300 gravar i ett hävdat och inbjudande landskap. Här finns rösen – många av dem med kallmurad grund – stenrader, stående stenar, liggande uppallade stenar m m. En av de stående stenarna har en skålgrop och en av de uppallade stenarna är en sångsten. Definitivt en av Gotlands allra mäktigaste platser!

Uggårda rojr: Men en höjd på sju meter och en diameter på 45 meter är detta Gotlands största bronsåldersröse. På heden finns ytterligare sex stora gravrösen som gör den till ett storslaget heligt rum med havet inom hör- och synhåll. Här finns också stenblock med skålgropar som kan ha markerat en ceremoniväg. Kör vägen mot Ronehamn. Sväng av mot Uggårde någon km före Ronehamn.

Vibble stencirkel: Denna nutida stencirkel har drömts och byggts av stenhuggaren Linus Alfredsson. Den består av 12 upprättstående flera meter höga granitstenar som hämtats från ett stenbrott i Skåne. I mitten av stencirkeln ligger ett väldigt uppallat stenblock på 30 ton som fraktats hit från norra Gotland. Rakt igenom stencirkeln som har en diameter på 60 meter rinner en bäck. Linus sammanfattar projektet som: ”Stenar i samverkan för global balans.” Sväng av från väg 140 mot Nygårds herrgård cirka 5 km söder om Visby. Kör genom allén så syns stenarna inne i fårhagen på vänster sida av vägen.

Halland:

Asige: Ligger i en mycket vacker del av Halland med en behaglig blandning av åkrar och betesmarker, bergryggar och dalar, skogar och slingrande åar. Byn ursprungliga namn kan ha varit *Asarnas eke*, alltså asarnas heliga lund och här finns inom ett begränsat område ett flertal olika typer av heliga platser och monument: storhögar, megaliter, ceremonivägar, gravfält, treuddar och en helig källa. Asige kyrka, som ligger mitt i byn, har med stor sannolikhet placerats mitt bland monumenten och kanske just där den tidigare offerlundens låg alldeles ovanför Suseån. Från E6 avfart nr 48 mot Slöinge är det 4 kilometer till Asige. Sväng vänster vid fyrvägs korsning i Slöinge mot Asige.

Asige stenar: Möjligen områdets ceremoniella centrum. Idag finns här två par med resta bautastenar uppställda precis intill vägen mellan Asige och Årstad bara några hundra meter norr om Asige kyrka. Tre av stenarna har hållristningar i form av skålgropar och cirklar/solsymboler. Från solstenen erbjuds en vidsträckt utsikt över Asige hed och sluttningar ner mot kyrkan. Monumentet har kallats för Hagbards galge efter en medeltida vandringsägen om den tragiska kärlekshistorien mellan prins Hagbard och kungadottern Signe som ledde till att Hagbard hängdes och Signe brände sig själv inne på sin gård. Ett av Odens binamn är Harbard (=Gråskägg) och Hagbards-namnet kan antyda att detta varit en uråldrig offerplats. Välskyttat med parkeringsplats.

Hagbards kulle: Några kilometer norr om Asige kyrka längs vägen mot Årstad ligger Särestads gravfält med ett 40-tal resta stenar, ett tiotal högar och den imponerande storhögen Hagbards kulle. Välskyttat med parkeringsplats.

Li gravfält: Hallands största gravfält från järnåldern ligger längs den urgamla färdvägen genom Halland, på västslutningen av sandåsen Fjärås Bräcka. Gravfältet innehåller mer än 120 resta bautastenar – den högsta är över fem

meter hög och kallas kung Frodes sten. Sväng av E6 avfart 58 mot Fjärås, följ skyltar mot Fjärås Bräcka.

Signes källa: Några kilometer söder om Asige kyrka finns Signes källa i Suseåns dalgång. Den ska enligt medeltida sägner ha sprungit fram när Signes mor med förfäran såg hur dotterns gård brann och hästen stampade i den mjuka sanden. Troligare är att namnet helt enkelt betyder den signade källan som visar att den har använts för ceremoniella ändamål och läkning. Liten skylt vid vägen. Ingen parkeringsplats.

Smörkullen: Bergets topp ligger 52 meter över havet och erbjuder en magnifik utsikt över den halländska kustremsan och Kattegatt. Smörkullen ingick tidigare i en kedja av vårdkaseberg utmed kusten. När en båtsmansänka år 1859 höll på med ett grävarbete nära toppen gjorde hon ett sensationellt fynd – en ornamenterad guldsål som visade sig vara omkring 3 000 år gammal. Den finns numera att beskåda i guldrummet på Historiska museet i Stockholm. Fyndet liksom förekomsten av skålgropar på bergets topp tyder på att Smörkullen varit en kultplats av rang. Det är inte alldeles lätt att ta sig till toppen till följd av undermåligt underhåll av trappor och stegar. Smörkullen ligger strax söder om Falkenberg. Sväng av E6 avfart 49 mot Skrea, sväng före kyrkan vänster mot Boberg, sedan höger mot Grimsholmen. Smörkullen ligger till höger om vägen. Liten parkeringsplats vid informationstavla.

Treuddarna i Öinge: Några kilometer öster om Asige kyrka i ett skogsbyn vid vägen mot Öinge ligger två väldiga och övertorvade treuddar med sidor som mäter över 30 meter och gör dem till Sveriges största treuddar. En treudd är en tresidig stensättning med konkavainbuktande, sidor som kopplas samman med världsträdet Yggdrasil. De tre uddarna representerar världsträdets tre rötter som sträcker sig ner till Urds källa, Mimers källa och Hvergelme i Nifelhel. Något händer definitivt med medvetandet hos den besökare som ställer sig i skärningspunkten mellan de tre uddarna, alltså ”stammens” plats i världsträdet. Välskyttat med parkeringsplats.

Vallda Sandö är ett naturreservat på en bergig halvö väster om Vallda i Kungsbacka. Reservatet är 349 hektar stort och skyddat sedan 1972. Området består mest av strandängar, klippor, hållmarker, ljunghedar och sankar strandängar med rikt fågelliv. Platsens helighet förstärks av de stora bronsåldersrösen som anlagts längs bergets kam. Den del av halvön som kallas Kalven är den mäktigaste med tre rösen som ligger i linje. Sväng av E6 i

Kungsbacka mot Vallda och följ skyltar mot naturreservatet Vallda Sandö. Från P-platsen väntar en vandring på drygt en kilometer till rösen.

Örelids stenar: Ännu på 1830-talet fanns här över 100 resta stenar på åsen och de äldsta skriftliga källorna talar om en skog av stenar på detta gravfält från bronsåldern och den äldre järnåldern. Numera återstår 36 resta stenar utplacerade längs en 200 meter lång nord-sydlig sträcka. På en av stenarna finns skålgropar. Gravfältet innehåller också fyra stora högar. Följ skylt från väg 15 mot "Gravfält" mitt emot Tjärby kyrka. Stig till gravfältet utgår från parkeringsplatsen.

Jämtland:

Glösa: Vid Glösabäckens fall finns omkring 40 hällristningar, majoriteten av dem avbildar älgkor. En del älgkor är dräktiga, andra föder fram kalvar, någon bär solen. Kanske har vi här att göra med urälgen som födde fram världen. Intill bildhällarna finns en liten utställningslokal om hällristningskulturen och en rekonstruerad stenåldersby. Inne i skogen finns andra spår efter stenålderns folk i form av stora fångstgropar. Sväng av E14 mot Nälden/Alsen drygt fyra mil väster om Östersund. Sväng höger i Glösa och följ skylt mot hällristningar och parkeringsplats.

Gärde: Hällristningarna vid Gärdeforsen drygt två mil norr om Glösa är färre men betydligt större – en av dem i naturlig storlek. Gärdesristningarna kan mycket väl vara några av de allra äldsta hällristningarna i Skandinavien. På hällarna finns fantasieggande spårstämplar av älg inhuggna tillsammans med mänskliga fotspår. Att fotspåren av människa slutar vid en älgristning kan vara ett sätt att beskriva shamanens transformation från människa till djur. Spåren bjuder onekligen in den nutida besökaren till en meditativ vandring på hällen. En gångbro över forsen gör det lätt att komma till bildhällarna. Strax intill finns en timrad stuga samt en teaterscen med åskådarbänkar för byalagets årliga bygdespel. Sväng av E14 i Krokombogen och ta väg 340 mot Hotagen; sväng vänster mot Änge; håll vänster i Änge mot Offerdal; sväng vänster mot Tångeråsen/Gärde; följ skyltar mot hällristningar och parkeringsplats.

Lappland:

Lögdån/Lögdeälven är en skogsälv med fritt strömmande vatten och en längd på cirka 20 mil. Källflödena finns i det höglänta skogs- och våtmarksområdet Stöttingsfjället i södra Lappland och utflödet i Bottenhavet sker vid Lögdeå i

Ångermanland. Hela denna älv bör betraktas som ett heligt vattendrag och i älvens dalgång finns spår av tidiga mänskliga aktiviteter som hållbilder, fångstgropar och redskapstillverkning (t ex av rosenkvarts). Hela älven och dess många biflöden ingår i Natura 2000 och den har också lagstadgat skydd mot framtida vattenkraftsutbyggnad. På varsin sida av denna älv ligger ett par mil uppströms från Fredrika två heliga berg av ett alldeles speciellt slag:

Basteberget: Namnet är troligtvis en härledning från det samiska ordet för helig: *basse* eller *passse*. På toppen finns mycket riktigt en gammal stensatt ceremoniplats. Från Fredrika är det cirka 25 kilometer till Basteberget. Kör vägen mot Nordanås/Lycksele, passera byn Lögda och bron över Lögdeälven. Sväng vänster fyra kilometer efter bron in på en liten grusväg som leder tillbaka till västra sidan av älven. Kör till vägs ände; där ligger Basteberget. Berget kan vara svårtillgängligt eftersom det inte finns några upptrampade stigar till toppen. En upptrampad och skyltad stig leder dock ner till **Lögdåkulforsen** som är väl värd ett besök och en ceremoni.

Lögdåkullen: Också Lögdåkullen har på toppen en ceremoniplats i form av en så kallad liggande höna – ett stort stenblock som ligger uppallat på tre mindre stenar. Stenblocket på Lögdåkullen sänder ut väldigt starka signaler om att det är sammanlänkat med offerplatsen på Basteberget. Båda bergen har också ett tydligt energimässigt samband genom Lögdåkulforsen som ligger mitt emellan dem. Summan av dessa tre heliga platser är ett kontemplativt rum som spontant försätter besökaren i ett förändrat medvetandetillstånd. 300 hektar av området kring dessa berg är avsatt som naturreservat – en direkt följd av den omfattande skogsbrand som härjade området 1970. Bästa sättet att komma till Lögdåkullen är att köra vägen mot Nordanås/Lycksele från Fredrika i cirka 23 kilometer. Lögdåkullen ligger då på vänster sida av vägen. Oskyltat och ostigat. Ingen ordnad parkeringsplats. Det kan vara klokt att ha med sig en guide med lokalkännedom.

Skåne:

Ales stenar: Detta är Sveriges kanske mest kända megakraftplats där den med sin 59 resta stenblock ruvar 32 meter över havet på Kåsehuvud strax ovanför fiskehamnen Kåseberga. Den har formen av ett skepp eller sköte och är 67 meter lång och 19 meter bred. Teckningar av Ales stenar från 1700-talet visar att det vid sidan av det stora monumentet också funnits två mindre skeppssättningar. Undersökningar med georadar visar också att anläggningen har en mer komplex

struktur än det som syns över markytan. Stormonumentet lär vara byggt under nordisk järnålder men platsen har uppenbarligen använts ceremoniellt betydligt tidigare, i uppemot 5 000 år. Monumentet har restaurerats vid flera tillfällen under 1900-talet och en kan inte vara säker på att stenarna står på sina ursprungliga platser. Stenskeppet är orienterat i riktning sydost-nordväst, vilket innebär att man inifrån monumentet vid vintersolståndet kan se solen stiga upp ur havet rakt över ”akterstenen” och se den gå ner rakt över ”stävstenen” vid sommarsolståndet. En utmärkt plats att ceremoniera eller göra utesittning på. Följ skyltar mot Kåseberga från väg 9 mellan Ystad och Simrishamn. Parkeringsplats i Kåseberga by eller fiskehamn. Tydligt skyltade gångvägar till monumentet från Kåseberga.

Bredarör: Den så kallade kungagraven stammar ursprungligen från bronsåldern men har fått rekonstrueras i modern tid. Orsaken var att den under lång tid fått fungera som stenbrott för traktens bönder och då förfallit till ett bedrövligt skick. Bredarör ligger inne i Kiviks samhälle och består idag av ett stenröse med en diameter på 75 meter. I mitten finns en gravkammare med tio stora stenhällar; åtta av dem har en mängd inristade bilder i form av solhjul, sick-sacklinjer, yxor, hästdragna ceremonivagnar och mänskliga processioner.

Havängsdösen: Denna grav är drygt 5 000 år gammal och är otvivelaktigt anlagd på en plats med alldeles speciell energi alldeles ovanför havsstranden och med öppningen mot öster. Själva dösen var aldrig avsedd för människoögon; den hade täckts med en stor sandhög som dock blåste bort under en kraftig höststorm i början av 1800-talet. Sedan dess har stenkammargraven varit blottlagd. Vid en utgrävning 1869 påträffades skelett från människor och en flintyxa. Det går att lägga sig raklång inne i gravkammaren och låta sig sugas in i platsens drömspår. Sväng av från väg 9 mellan Kivik och Brösarp. Vägen slutar i en parkeringsplats med informationstavlor. Här ligger också STF:s vandrarhem.

Järrestadsristningarna: Skånes bäst bevarade hällristningar återfinns på en slät berghäll i ett hagområde omkring en kilometer norr om byn Järrestad. Det är drygt 500 figurer inhuggna på en yta av 200 kvadratmeter. Bland motiven märks en stor mansfigur, den så kallade Dansaren, som har försetts med flera fågelattribut och antagligen föreställer en shaman. Tyvärr har Dansaren skadats sedan någon försökt ”förbättra” den eller göra en avgjutning. Bland övriga motiv finns över 200 fotsulor, skepp, ryttare till häst, djurfigurer, hjulkors, spiraler ormar samt ett stort antal skålgropar. Att barfota stå i några av hällarnas fotsulor

kan vara ett utmärkt sätt att balansera sig själv i förhållande till årsvarvet, solen och jorden. Byn Järrestad nås via väg 9 eller 11, ca 7 km väster om Simrishamn. Hällristningarna ligger cirka en kilometer norr om byn några hundra meter från vägen mot Gladsax. Efter vandaliseringen av Dansaren finns ingen skyltning till själva ristningarna.

Källor: I Skåne finns ett stort antal källor som har använts ceremoniellt och för helande. Här är några av dem som ännu håller vatten. **S:t Olofskällorna** ligger bara några hundra meter från kyrkorna i S:t Olof resp Hallaröd. **Jungfrukällan** i S:t Olof är skyltad från Olofskällan. **S:ta Magnhilds källa** ligger strax intill Skånes Naturcentrum i Fulltofta. **Onsvalakällan** (uppkallad efter de svarta storkarna, Odens svalor) nås enklast genom att från Höör köra mot S. Rörum, efter ca 5 km finns på höger sida av vägen en liten blå skylt med texten Onsvalakällan 1,5 km - bara att följa den markerade Skåneleden därifrån.

Stenshuvud: Uppkallad efter den mytiske jätten Sten reser sig Stenshuvud 97 meter över havet strax söder om Kivik. Sedan 1986 är 380 hektar vid Stenshuvud skyddade som nationalpark – en av Sveriges mest artrika och omväxlande nationalparker med yppiga lövskogar av bok, avenbok, ek och hassel som främsta karaktärsträd. Berget är som mest praktfullt på våren och försommaren då vitsippsfälten breder ut sig och näktergalen sjunger. Åtskilliga berättelser om jättarnas salar och trädgårdar på och i Stenshuvud har levt kvar in i vår tid som ekon från tider när människorna här betraktade berget och dess inre väsen som levande varelser som det gällde att stå på god fot med. Kör väg 9 söderut från Kivik och följ skyltarna mot nationalparken. Naturum med kartor och annan information ligger vid den stora parkeringsplatsen.

Söderåsens nationalpark med Odensjön: Nationalparken omfattar 1 625 hektar där Skåne visar sin mest vilda och omväxlande sida med en dynamisk blandning av lummiga lövskogar, mäktiga rasbranter med höga klippor, raviner med strömmande vattendrag samt storslagna utsikter. Människor har bedrivit jord- och skogsbruk här i ett par tusen år och lämnat åtskilliga spår efter sig. I nationalparken ingår den säregna **Odensjön**, en cirkelrund sjö med en diameter av 150 meter. Den ligger i en krater omgiven av branta sluttningar och påminner om ett stort öga som blickar ut i kosmos oändlighet. Kanske Odens undangömda öga? Gamla sägner gör gällande att ett jättepar, Blink och Börta, har sitt slott djupt nere i sjön, som enligt andra berättelser ska vara bottenlös (i själva verket är den 20 meter djup). Söderåsens nationalpark nås från väg 13 mellan Klippan och Höör och har två entréer – i Skäralid (Naturum Söderåsen) och i Röstånga

samhälle vid turistbyrån. Där börjar också den mest lättgångna stigen till Odensjön. Parkeringsplatser vid entréerna.

Småland:

Blå Jungfrun: Gudinnan i Kalmarsund är blå på håll och röd på nära håll. Ofta är hon höljd i dimma. Förknippad med åtskilliga sägner. Begåvad med speciell kraft. Häxornas Blåkulla, Östersjöns storseite. På öns sydvästsida ligger en 16-varvig stenlabyrint av ansenlig ålder och strax nedanför toppen finns grottor med spår efter människor som är flera tusen år gamla. Ön är skyddad som nationalpark sedan 1926. Det ordnas båttrafik sommartid till Blå Jungfrun från Oskarshamn och Byxelkrok.

Fagertofta gravfält, även kallat **Domsätet** med drygt 40 stenmarkerade gravar från järnålder, de flesta cirkelrunda så kallade domarringar, och en imponerande treudd med två uppresta bautastenar i armarnas skärningspunkt, antagligen en symbol för Världsträdet. Intill ett mäktigt storröse, som kan vara konstruerat under bronsåldern, ligger en stencirkel bestående av sex uppallade stenblock ("liggande hönor"). Det norra uppallade blocket sjunger om man slår på det med en sten. Ett mycket viktigt inslag i detta heliga rum är den östrinnande offerkällan som ligger i västslutningen ovanför gravfältet. Den kallas Midsommarkällan och har använts i helande syfte framför allt på midsommarnatten. Offrade mynt på källans botten tyder på att den fortfarande används för liknande ändamål. Domsätet ligger drygt fyra kilometer nordost om Nässjö. Sväng av väg 31 in på väg 953 mot Solberga, sväng sedan höger in på liten grusväg strax efter Fagertofta vid skylten "Gravfält 1".

Hultaklint: Högsta punkten på detta berg ligger 290 meter över havet och ger en vidsträckt utsikt över skogslandskapet i sydvästra Småland. På toppen ligger ett stort stenblock som en sorts altare. Det kan ha varit en offersten och används än idag ceremoniellt. På västra sidan stupar Hultaklint brant ner i Klintsjön, som är en källsjö och enligt lokal tradition ska vara bottenlös (nåja 22 meters djup är inte heller illa). I slutningarna ner mot Klintsjön finns Singoallas grotta – en tio meter lång och trång gång som bildats av ett nedrasat jättelikt stenblock. Denna grotta är väldigt lämpad för utesittning och andra transformationsceremonier. För att komma till Hultaklint ska en svänga av väg 30 cirka en mil söder om Lammhult (knappt tre mil norr om Växjö) mot Berg/Lädja, sedan finns skyltar mot "Singoallas grotta" och Hultaklint. Liten parkeringsplats och infotavla vid vägs ände.

Inglinge hög: Storhögen ligger i utkanten av Ingelstad vid Torsjön. Den är prydd av en bautasten och ett ornamenterat stenklott och uppfördes omkring år 500 på ett gravfält som har varit i kontinuerligt bruk sedan bronsåldern. Här finns omkring 130 fornlämningar i form av gravhögar, olika stenkonstruktioner och skeppssättningar. Själva Inglingehögen som är sex meter hög och har en diameter på 37 meter har inte blivit utgrävd och vi vet inte över vems grav den har blivit konstruerad. Namnet kan ha anknytning till Ing, dvs Frej. Bautastenen på toppen är orienterad efter kardinalriktningarna. Från Växjö är det knappt två mil söderut till Ingelstad där det är väl skyltat till storhögen och gravfältet. Parkeringsplats finns.

Svanås lindlund: Lunden vid Svanås säteri har antagligen sitt ursprung i en offerlund som kan ha anlagts för mer än 1 000 år sedan. På säteriets ägor finns också ett antal bronsåldersgravar och stenrösen. Lindarna bildar en cirkel av frodig grönska runt en liten stencirkel i mitten och inbjuder till stillhet och kontemplation. Svanås säteri ligger drygt 17 kilometer söder om Lammhult. Sväng av väg 30 vid Skylt mot Svanås, sväng höger i Svanås mellan ladan och ladugården och parkera på markerad plats vid mangårdsbyggnadens staket.

Södermanland:

Linnbacke: En avlång enbevuxen kulle har likt en rymdfarkost landat i den flacka omgivningen i Nyköpings södra utkanter. Sedan 1963 ingår denna ås i ett naturreservat så att ”dess natur- och kulturvärden kan bestå och underhållas”. Strax innanför entrén till naturreservatet, i nordoständan av Linnbacke, ligger en stenlabyrint som är tidsbestämd till järnålder. Den vetter mot sydväst där solen går ner vid vintersolståndet. I västsluttningen på åsen ligger ett gravfält och det finns en gammal tradition om att våtmarken nedanför åsen ska ha varit en offerplats för Frej och Freja. Sväng av E4 vid södra infarten till Nyköping, kör mot Oxelösund, sväng vänster i rondell mot Idbäckens industriområde, parkera vid handelsplatsens p-plats, följ gång- och cykelvägen under Oxelösundsvägen, den passerar alldeles förbi entrén till Linnbacke.

Släbro hällristningar: I Nyköpings västra utkanter snett ovanför Nyköpingsåns slingrande lopp finns en världsunik hällristningslokal. Ristningarna högs antagligen in i hällarna under bronsåldern när detta var havsstrand men nyupptäcktes så sent som 1984/85. Det rör sig om fler än 400 separata bilder som alla utgörs av mer eller mindre abstrakta mönster, påminnande om skalbaggar och maneter och fyllda med streck och prickar. Bilderna har

antagligen framkallats i trancetillstånd och kanske är de försök att beskriva den kosmiska vävens olika aspekter. Eleverna i den intilliggande Släbroskolan fungerar som faddrar till hällristningarna och uppför årligen ett skådespel vid hällarna. Sväng av E4 mot Skavsta/Eskilstuna, kör rakt fram genom den första rondellen mot Eskilstuna (väg 53), sväng vänster i Oppeby vid skylt mot hällristningar. Parkera vid Släbro skola. Hällristningarna ligger mellan skolan och Nyköpingsån.

Sorunda med Kungshögen, Ullevi backe, Ullevi udd och hällristningen i Grimsta: Sorunda strax norr om Nynäshamn beskrivs som en ”socken för sig” och här finns en anseelig samling heliga platser. Alldeles vid Sorunda kyrka hittar vi den stora gravhög som kallas Kungshögen och drygt en kilometer därifrån den märkliga skogsholmen Ullevi backe med Ullevi udd. Här finns gravfält från järnålder med över 130 fornlämningar, bl a två skeppssättningar och ett antal gravhögar. Namnet kan härledas till den uråldriga himmelsguden Ull, vilket tyder på att platsen har en väldigt lång historia som kultplats. Mycket kraftfull! Vid Grimsta några kilometer söder om kyrkan finns en hällristning med skålgropar och skepp. Ta väg 225 till Sorunda antingen från E4 i Södertälje eller från väg 73 vid Ösmo. Parkera vid kyrkan. Kungshögen ligger precis bakom församlingshemmet. Vandring ca 1 km till Ullevi backe och Ullevi udd. Infotavla finns vid kyrkan. Hällristningen i Grimsta ligger 3 km söder om kyrkan intill grusvägen mot Grimsta som svänger av från huvudvägen mot Stora Vika. Liten infoskylt på grusvägen.

Uppsa kulle: Cirka 15 kilometer norr om Nyköping hittar vi Södermanlands största gravhög med en diameter på 55 meter och en höjd på nio meter. När den anlades på järnåldern fungerade den som ett imponerande landmärke och maktmarkering vid det strategiska inloppet i Runnviken som då var en del av Östersjön. Enligt sägnen ska den grymme och skoningslöse kungen Ingjald Illråde ligga begravd här, men för detta finns inga som helst belägg. Högen har aldrig grävts ut. Sägner antyder snarare att Uppsa kulle ruvar på krafter som kan upplevas som kaotiska och omskakande. Sväng av E4 mot Tystberga (avfart 135), följ skyltar mot Nyköping, sväng vid skylt mot Uppsa kulle, kör förbi Lövlund, sväng vid grusväg som är skyltad Uppsa kulle. Parkeringsplats och infotavla vid vägs ände.

Uppland:

Altunastenen: Runstenens bilder utövar ett märkligt sug på betraktaren: Tors fiskafänge med jätten Hymer som visar hur Midgårdssormen just har nappat på Tors agnade oxhuvud. Kanske är det också örnen i världsträdets topp och Oden till häst som har huggits in i stenen som numera är placerad vid Altuna kyrka. Sväng av väg 254 mellan Heby och Fjärdhundra mot Altuna kyrka. Runstenen står intill kyrkan. Parkeringsplats vid kyrkogården.

Boglösa hällristningsområde: Bara några kilometer sydost om Enköping ligger detta område med ovanligt tät koncentration av hällristningar som höggs in under bronsåldern och alltså är mellan 2 500 och 3 500 år. Här finns t ex den säregna "stolen" på Stora Rickebyhällen och det unika och över fyra meter långa Brandskogsskeppet. **Stora Rickebyhällen** ligger alldeles intill bilvägen mot Enköping. Här finns drygt 30 skepp, 40 fotsulor, flera kvinnofigurer och några så kallade ringkors, som troligen har med månens faser att göra. Flera av figurerna är mycket djupt huggna i berget – det gäller t ex de många fotsulorna, som mestadels är riktade mot nordväst, alltså solens nedgång vid sommarsolståndet. Dagens besökare når **Brandskogsskeppet** genom en 800 meter lång skogspromenad från Enköpingsvägen. Dåtidens besökare kom antagligen glidande i båt direkt till hällen som då låg vid stranden i ett skärgårdslandskap. Brandskogsskeppet paddlas mot sydost av sex människoliknande figurer. Såväl fören som aktern pryds av djurhuvuden - antagligen älghuvuden. Under aktern syns en jättegestalt i människoskepnad som bär skeppet. Kan det vara Fader Himmel? Och är skeppet det som under natten förde solen genom undervärldarna till nästa dags gryning? Till Boglösaområdet: sväng av E18 mot Grillby, kör mot Boglösa kyrka sedan ligger ristningslokalerna längs vägen in mot Enköping.

Brillingestenen: I en liten skogsdunge i utkanten av Uppsala alldeles nära bensinstationer, snabbmatställen och köplador ligger detta stora stenblock som är försett med minst 136 skålgropar och som också gått under namnet Brillinges altare. Ända fram till det senaste decenniet har stenblocket varit omgiven av ett jordbrukslandskap. De många skålgroparna visar att stenen har använts mycket flitigt i ceremoniella sammanhang – och fortfarande används. På några ställen ger stenen ifrån sig ett klingande ljud när en knackar med en mindre sten, men det är ingen renodlad sångsten. Brillingestenen är helt oskyldad men ändå lätt att hitta. Dungen med altaret ligger bredvid BMX-banan, mittemot bensenmacken (Circle-K). Från E4 avfart 188 till väg 55 (Bärbyleden) mot Enköping, håll

vänster i första rondellen mot Circle-K, Max m fl (Österleden) och så direkt till höger i den andra rondellen (Tennisvägen). Parkering till höger vid BMX-banan.

Broborg: Denna mäktiga fornborg strålar ut sin balanserande kraft över ett stort område i Knivstatrakten. Det är en mötesplats för himmel och jord. Borgen har haft dubbla murar som byggts av enorma mängder ditfraktade stenar. Vid åtminstone två tillfällen har borgen bränts ner och temperaturerna har blivit så höga att stenarna har förglasats. Myter om Grimsa, dotter till en vikingahövding, är knutna till platsen. Berget sågs som heligt redan innan stenmurarna konstruerades. Nedanför berget finns ett stort stenblock med skålgropar och en trefaldighetskälla där vattnet strömmar norrut. Platsen har ett intressant samspel med Vallbyåsen en dryg kilometer söderut. Att komma till Broborg: Kör väg 77 från Knivsta mot Rimbo. Sväng vänster efter ca 11 km där det är skyltat mot Fornborg. Efter 1,2 km ligger Broborg med parkering på höger sida.

Gamla Uppsala: De majestätiska storgravarna anlades i Gamla Uppsala under en relativt kort tidsperiod kring år 600. Från samma tid stammar de märkliga ceremonivägar som upptäcktes för bara några år sedan vid arkeologiska utgrävningar i samband med tunnelbygget för järnvägsspåren förbi Gamla Uppsala. Ceremonivägarna har nord-sydlig respektive öst-västlig sträckning och har varit markerade med kraftiga stolpar där spår av olika djuroffer har påträffats. Gravfälten i Gamla Uppsala sträcker sig över ett stort område och har under åren till stor del blivit bortodlade. Nya utgrävningar har visat att en väldigt stor hallbyggnad stått strax norr om den nuvarande kyrkan; däremot har själva hednatemplet som Adam av Bremen skrev om ännu inte påträffats. Det kan ha legat där kyrkan står eller någon annan stans i närområdet. Ju mer arkeologerna gräver i Gamla Uppsala desto mer tycks platsen växa i betydelse som centrum både för makt och religion från 500-talet och åtskilliga århundraden framöver. Till Gamla Uppsala är det väl skyltat från E 4:an.

Grönlundsbacken: I det ålderdomliga jordbrukslandskapet på Hållnäshalvön i Norduppland finns otaliga spår från traktens tidiga inbyggare. Kulturreseptat **Lingnåre** med ett rekonstruerat småskaligt jordbrukslandskap från järnåldern är väl värt ett besök i sig, men för den som fortsätter vägen genom Sikhjälma by väntar ännu mäktigare upplevelser. Strax efter byn, på vänster sida av vägen mot Sikhjälma fiskehamn, ligger ett kreatursbetat gravfält som kallas Grönlundsbacken. Det är ett inbjudande landskapsrum med ett 50-tal gravar i form av uppmurade rösen, stencirklar och en skeppssättning som är orienterad i riktning nordost-sydväst. Platsen tycks alltså ha kalibrerats i relation till solen

och månen. Vägen förbi Grönlundsbacken slutar i Sikhjälma hamn och där börjar stigen som leder till naturreservatet **Kapplasse** som bjuder på en vidunderlig utsikt norrut över Bottenhavet. Själva klippan Kapplasse, där Lasse en gång ska ha stått med sin lykta för att vägleda fiskebåtarna in i hamnen, har lokalt även kallats Körkan vilket möjligen skulle kunna tyda på en traditionell ceremoniell användning. Det må vara hur det vill med den saken, för mig är den röda Kapplasse-klippan definitivt en helig plats. Från Skärplinge: ta vägen mot Hållnäs, sväng sedan vänster mot Sikhjälma, kör genom byn mot Sikhjälma hamn. Det finns parkeringsplats nära Grönlundsbacken och där stigen till Kapplasse börjar. Tydliga informationstavlor.

Gysinge med Sevedskvarn: Nedströms skärgårdslandskapet i Färnebofjärden i nordligaste Uppland smalnar Dalälven till ett kraftigt strömmande vattendrag i forsarna vid Gysinge och Sevedskvarn. Här fick älven ge kraft åt järnbruk och sädeskvarnar för att idag utgöra en brusande fond för PRO:s folkhögskola som huserar i den pampiga herrgården och de gamla brukslängorna. Här finns också ett Naturum eftersom Gysinge utgör porten till Färnebofjärdens nationalpark med dess artrika flora och fauna. Allt vatten vill strömma fritt och det gör Dalälven vid Gysinge även om den som helhet är ett av Sveriges mest reglerade vattendrag. Forsarna är heliga platser som kan sätta besökaren i direkt förbindelse med det stora kosmiska flödet. Vid Sevedskvarn kan en få vara mera för sig själv än inne i Gysinge, men det kan vara klokt att undvika högsommaren som kan vara ruskigt myggig i dessa trakter. Bästa sättet att åka till Gysinge är att svänga av från väg 56 och köra den gamla vägen över Sevedskvarn.

Gåseborg: Berget med dess fornborg ligger i Görvälns naturreservat i Järfälla kommun. Borgen är anlagd under samma tid som Runsa fornborg längre norrut längs farleden till Sigtuna, alltså på 400 – 500- talet. Det 45 meter höga berget har branta bergssidor åt tre håll, erbjuder en hisnande utsikt över Mälardalen och lockar till sig såväl bergsklättrare som ornitologer. Strax intill toppen finns flera energimässiga ”hot spots”. Nedanför berget finns en äng som ramas in av åldriga jättestora ekar. Ängen har också en källa som ligger invid ett hagtornsträd. Många upplever källan som platsens andliga centrum. Det går bra att ta sig till Gåseborg såväl från norr (Jakobsberg) som från söder (Hässelby/Lövsta). Från Jakobsberg: kör Viksjöleden och sväng in på Hummelmoravägen; parkeringsplats till vänster en bit före Sandudden/Lövholmen. Därifrån cirka 15-20 minuters promenad. Följ skyltarna mot Gåseborg.

Hansta: Hanstaskogen strax norr om Akalla var tänkt att avverkas för att ge plats åt en helt ny stadsdel som en förlängning av bebyggelsen och T-banan från Kista-Husby-Akalla. Det här var i början av 1980-talet och planerna gav upphov till en motrörelse på flera fronter. Bland alla aktivister fanns också shamaner som på Solhulleberget genomförde flera magiska ceremonier för att stoppa bygget. Skogsavverkningen avbröts och Hansta blev naturreservat (1999). Ceremonierna på 80- och 90-talen höjde Hanstas andliga potential. Det går utmärkt att ta sig till Hansta med hjälp av T-bana till Akalla och därefter en promenad mot Hägerstalund/Hanstaskogen. Med bil: Sväng in på väg 275 från E4 (avfart 172) eller E18 (Hjulstakorset), sväng sedan vid skylt ”Hägerstalunds värdshus”. Parkering vid värdshuset.

Hågahögen: Detta är enligt många vittnesmål den mäktigaste platsen i Uppsalaklustret. Den kallas även för Kung Björns hög och anlades 1 500 år före storhögena i Gamla Uppsala. Någon Kung Björn har inte begravts här men utgrävningarna 1902-03 visade ändå att detta är en av Skandinaviens guldrikaste bronsåldersgravar. Spår av eld och offrade djur på högen visar att platsen fungerade som ceremoniellt centrum under hundratals, ja kanske mer än 1 000 år. Och här finns mer av intresse än själva högen. I en eklund cirka 200 meter västerut ligger en klangsten med flera stora och djupa skålgropar. Stenen ger ifrån sig en metallisk klang när en slår på den med en mindre sten. Sväng av från Enköpingsvägen (väg 55) i västra utkanten av Uppsala mot Flogsta och följ Flogstavägen, Ekebydalsvägen och Hågavägen. Inte särskilt bra skyltat. Parkeringsplats intill Hågahögen.

Ingbo källor: Den mäktiga granskogen i Norduppland bidrar till att skapa ett heligt och meditativt rum kring Ingbo källor där allt saktar ner; puls, rörelser, tankar. Källorna ligger på Östahalvön som skjuter ut i Färnebofjärden på gränsen till nationalparken. Ingbo källor finns omnämnda redan på 1100-talet och vid den nedre källan har det legat en kvarn som idag är rekonstruerad. De tre kristallklara källorna flödar varje dygn fram drygt fyra miljoner liter vatten som besökaren kan se ”koka” upp genom den sandiga botten. Under högsommaren kan här finnas ofattbara mängder stickmygg. Hitta till källorna: Sväng av från väg 56 strax söder om Tärnsjö mot Östa och Färnebofjärdens nationalpark. Sväng höger efter cirka 5 km mot Ingbo källor och kör 300 m till parkeringsplatsen. Därifrån lättgången grusväg ca 100 m till nedre källan.

Lena kyrka ligger på en ås ett par mil norr om Uppsala alldeles ovanför sammanflödet mellan Vendelån och Fyrisån. Väster om kyrkan finns ett gravfält

med 30 fornlämningar. Allt detta tyder på att kyrkan, liksom många andra kyrkor från tidig medeltid, är byggd på en uråldrig helig plats. Det speciella med Lena kyrka är altarskåpet från 1491 som sätter Jesus mormor Anna i centrum. Hon har den kronförsedda Maria i knäet och Maria har i sin tur Jesusbarnet i sitt knä. Anna-gestaltningen är uttryck för kvarlevande fruktbarhetsceremonier och trosföreställningar om Moder Jord. Under de så kallade gångedagarna på våren bar folk i dessa trakter omkring kultbilder av Maria runt åkrarna för att be om god årsväxt. Kör väg 290 från Uppsala mot Österbybruk (avfart 189 från E4), sväng vänster mot Lena kyrka strax före Vattholma. Parkering vid kyrkan. Gravfältet ligger söder om kyrkan alldeles utanför kyrkogården. Bara någon kilometer nordväst om kyrkan ligger **Kunsta trefaldighetskälla**. Kör norrut från kyrkan mot Vattholma, sväng vänster mot Björklinge; efter 250 meter passerar vägen Kunstabäcken och där i bäckravinen ligger källan, 25-30 meter norr om vägen. Sommartid kan den hölja sig med ett täcke av förgätmigej men därunder flödar vattnet med en sådan kraft att det ”kokar”; kallt, klart och gott.

Nordians hög: Någon kung Nordian har inte funnits utan monumentet, som ligger i Åshusby i Rosersberg, är snarare uppkallat efter stormannen Nore och hans bosättning Norhusa. Nore förekommer även i nordisk myt som far till Vilmeid som i sin tur var upphov till ”alla trollmän”. Det pekar mot att Nores hög är en plats förknippad med den största magi. På krönet av den 12 meter höga och 50 meter breda högen står ett stort rektangulärt stenblock orienterat efter kardinalriktningarna. Detta känns onekligen som en mötesplats mellan himmel och jord. Mellan högen och sjön Fysingen finns ett stort gravfält som naggats i kanten av jordbruk och grustäkt men fortfarande innehåller 180 gravar. Vid sydändan av Fysingen ligger **Hammarby trefaldighetskälla** strax nedanför Hammarby kyrka. Källan restaurerad för ett par år sedan och försedd med en dopfunt och stenbänkar att sitta på. Till Nordians hög: kör gamla Uppsalavägen från Upplands Väsby förbi Rosersberg, sväng höger mot Almunge (vid Norrsunda kyrka) och strax efter bron över E4 höger igen mot Skånela. Sväng sedan höger i Åshusby vid skylten Naturreservat och följ den lilla grusvägen till parkeringsplatsen. Högen syns tydligt från grusvägen. Till Hammarby trefaldighetskälla: parkera vid Hammarby kyrka i Upplands Väsby; gå den bomförsedda stigen norrut, förbi pumphusen, källan till höger om stigen.

Runsa fornborg med Färjkarlstop: Från Runsa fornborg norr om Upplands Väsby har besökaren en vidsträckt utsikt över Mälarfjärden Skarven ända upp till Sigtuna. Det strategiska läget vid den gamla farleden var säkert en av

huvudanledningarna till att en stormannagård anlades här på 400-talet, då Runsaberget fortfarande var en ö. Utgrävningar i nutid visar att här fanns en storhall, olika verkstäder och ett så kallat kulthus. Kanske var bergets helighet också en viktig orsak till bosättningen. Idag kan hela berget upplevas som en ”hot spot” och det gäller även den väldiga skeppssättningen på gravfältet nedanför berget. Stenmonumentet är 43 meter långt, har 28 stenar och ligger i riktning nordost-sydväst, alltså där solen går upp vid sommarsolståndet och ner vid vintersolståndet. Om en rät linje dras genom skeppssättningen åt sydväst kommer den efter 1,5 kilometer till Färjkarlstorps gravfält. Där finns flera väldiga rösen och en mindre skeppssättning. Runsa och Färjkarlstorp är energimässigt intimt förbundna med varandra. Detta är megaplatser med väldig och ibland mycket omskakande krafter. Att ta sig till Runsa: kör mot Stäket från Upplands Väsby, sväng höger mot Runsa strax före Eds kyrka; vägs ände efter 6 km vid Runsa slott; parkering vid grusväg till höger. Därifrån till fots cirka en kilometer till ”stenskeppet” och sedan ytterligare några hundra meter till fornborgen. Färjkarlstorp ligger en kilometer åt sydväst; följ den lilla grusvägen söderut från Runsa slott och därefter markerad stig.

Rösaring: Den 540 meter långa ceremonivägen på en hög grusås i Upplands-Bro kommun återupptäcktes först i slutet av 1970-talet – något som måste betecknas som en sensationell upptäckt. Den delvis stensatta vägen tar sin början vid lämningarna efter ett kulthus och mynnar ut i den största gravhögen i Rösarings gravfält. Vägen har en nord-sydlig sträckning och den som vandrar den kl 12 vid vintersolståndet går då rätt in i solen – en makalös upplevelse. På gravfältet ligger en övertorvad stenlabyrint som har gett platsen dess namn. Att vandra ceremonivägen i Rösaring brukar beskrivas som att vandra rakt in i den icke-ordinära verkligheten. En megaplatz med stort M! Hitta hit: Sväng av E18 vid trafikplats Bro (avfart 148), följ väg 269 mot Bro men sväng inte in mot Bro Centrum utan fortsätt över järnvägen och sväng vänster alldeles efter järnvägsbron. Följ skyltar mot ”Lindormsnäs”. Efter ca 5 km: sväng höger mot Låssa kyrka och Rösaring. Fortsätt vägen förbi kyrkan en km till parkeringsplatsen uppe på åsen.

Spjuthällen: I kanten av en åker drygt en mil nordväst om Uppsala ligger en till synes oansenlig berghäll som vid närkontakt visar sig innehålla en helt unik hällristning. Den består av elva långa spjut med markerade spetsar. Ristarna har utnyttjat räfflor efter inlandsisen i berget och därför ligger spjuten helt parallellt i nordlig riktning. Ristningarna återupptäcktes 1947 av en bonde som stannade

till för en kafferast vid hällen. Shamanska besökare brukar använda spjuten som hjälpmedel för att resa in i Drömtiden. Det finns inga skyltar till Spjuthällen förutom en liten informationsskylt från Riksantikvarieämbetet intill själva hällen. Bästa sättet att ta sig dit: kör Gävlevägen (gamla E4) norrut från Uppsala, sväng vänster i Svista mot Bälinge, kör förbi Bälinge och sväng vänster i Åloppe mot Agersta; efter 500 meter ska en till fots följa åkerkanten (på höger sida av vägen precis före det första huset) åt nordväst i cirka 300 meter. Bilen kan ställas 200 meter längre fram på Agersta-vägen.

Svinnegarns trefaldighetskälla: Ett stenblock med skålgropar visar att källan använts i ceremoniella syften sedan mycket lång tid tillbaka. På medeltiden blev den vida känd som trefaldighetskälla och hit vallfärdade människor från hela Norden. Mot slutet av 1700-talet hade trefaldighetsafton vid Svinnegarnskällan utvecklats till en stor folkfest med flera tusen besökare, många av dem berusade på alkohol i stället för hälsobringande källvatten. Kyrka och stat gjorde flera försök att lägga igen källan för att stävja buslivet men den öppnades alltid igen och det var först under 1900-talet som källkulten så småningom förtvinade. Idag ger källan ett dystert intryck med ett mycket svagt flöde och varningsskyltar om att vattnet inte är drickbart. Källan ligger intill väg 55 cirka 8 kilometer söder om Enköping och 500 meter söder om Svinnegarns kyrka. Skyltad stig från 55:an. Liten parkering vid 55:an, större parkering vid kyrkan.

Vada kullar, eller **Sjökullarna**. Ett stort gravfält strax norr om Vada kyrka i Vallentuna kommun. Här finns över 100 fornlämningar från yngre järnålder då Långhundraleden mot Uppsala passerade här. Idag har den krympt till en å – Helgöån/Husaån. På gravfältet finns tre storhögar i riktning syd-nord, många mindre gravar och rösen och tre tre-uddar. Idag är området hävdad genom fårbeta. Från väg 268 svänger man i Karby mot Vada kyrka (2 km), där man kan parkera. Gravfältet och vägen dit klart synliga från kyrkan.

Vallbyåsen ingår i samma helighetskluster som Broborg någon kilometer norröver. Längs åsen finns flera stenrader, kanske för att markera en ceremoniväg. Här är mycket starkt rå! 300 gravar har också förlagts till Vallbyåsent, från bronsåldern och framåt. Från Knivsta: ta väg 77 mot Norrtälje, efter 11 km, före Lilla Vallby finns P-platser på vänster sida med informationstavlor. Stigen till Vallbyåsen börjar på andra sidan vägen.

Valsgårde gravfält ligger tre kilometer norr om Gamla Uppsala vid väg 290. På en enbevuxen moränkulle vid Fyrisån finns ett 80-tal gravar, i 15 av dem har de

döda gravlagts i båtar som dragits upp på land. De praktfulla gravgåvorna i form av sköldar, svärd, hjälmar och hästar visar att det är den rika elitens manliga överhuvud som fått sina viloplatser här, vilande på ejderdunsbolster. Gravarna placerats här därför att platsen redan då betraktades som helig och avsikten var att denna helighet skulle komma de döda till del. En anmärkningsvärd detalj är att i den gravhög som utgör Valsgärdes högsta punkt har en kvinna begravts. Uppenbarligen en mycket mäktig kvinna. Kanske en völva? Ta väg 290 norrut från Gamla Uppsala. Välskyld avtagsväg. Liten parkeringsplats.

Örnsten ligger liksom Grönlundsbacken på Hållnähälvön i Norduppland, inne i Hållnäs kustens naturreservat. Den specifika stenkonstruktion som kallas Örnstenen ligger på en bergknalle med storslagen utsikt över Bottenhavet. Den påminner om en kompassros och består av tio stenrader som sammanstrålar i en rest centrumsten. Det rör sig dock knappast om någon kompass utan snarare om en variant av medicinhjul eller kraftcirkel, alltså en stenformation som konstruerats för magiska ceremonier, kanske för gott fiske och gynnsamt väder. Idag är det en mycket fin plats för balanserad kontemplation. Från Skärplinge ta vägen mot Hållnäs kyrka, sväng mot Fågelsundet i Hjälmenge, sväng sedan höger i byn Hållen mot naturreservatet. Följ grusväg och skyltning tre kilometer till vägs ände där stigen till Örnsten tar vid.

Örsta hällristning ligger på en nordsluttande berghäll i Angarnssjöängens naturreservat, cirka fem kilometer öster om Vallentuna. Ristningen innehåller två skepp (det ena 3,6 meter långt) och ovanför dem två motstående hästar, den ena med en trolig vagn med spiralformade hjul kring skålgropar. Typisk bronsåldersristning. Sväng av väg 268 vid Örsta och skylten mot Angarnssjöängens naturreservat. Från parkeringen finns skyltad väg mot hällristningen. 300 meter att gå.

Värmland

Längs de tre **Fryken-sjöarna** finns det över 100 gravrösen och kultplatser som går tillbaka ända till bronsåldern. Namnet Fryken är en avledning av Frigg och Fryksdalen är detsamma som Friggs dal. De djupa Frigg-sjöarna (som mest 135 meter) sträcker sig i nord-sydlig riktning och mynnar via **Norsälven** ut i Vätern. Norsälven har tidigare kallats Fryka och Fryksälven så även detta vattendrag ingår i det heliga vattensystemet. De allra flesta av fornlämningarna, som också innehåller skålgropar, ligger på sjöarnas östra sida i anslutning till åmynningar. På udden nedanför **Östra Ämterviks kyrka** hittar vi **Herrestads gravfält** med

ett 30-tal gravhögar och ett par större stenrösen alldeles vid vattnet. På **Lappnäsudden** vid Övre Fryken finns dels ett par pampiga gravrösen på den yttersta udden med fantastisk utsikt norrut och ett gravfält med ett 30-tal rösen och resterna av ett så kallat kulthus med måtten 20 x 8,5 meter – det största kulthus som påträffats i Värmland. Det ursprungliga kulhuset har antagligen använts i samband med begravningar med också vid olika initiationsceremonier. Från Lappnäsudden ser man det heliga berget **Tossebergsklätten** resa sig som en jätteseite på andra sidan Fryken. Berget som når en höjd av 343 meter över havet kallas i Gösta Berlings saga av Selma Lagerlöf för Gurlita klätt. Det ska vara hemvist för en jättelik björn som bara kan fällas med en kula av silver och kyrkklockemalm tillverkad en torsdagsnatt vid nymåne. Bergets namn kan hänga samman med det norska ordet för alver – *tusser* – eller det gamla namnet för jättar – *tursar*. Göran Tunström, som växte upp i Sunne, skriver i sin bok Tjuven "Det högsta är att skåda Gud. Det näst högsta är att stå på Tossebergsklätten och se ut över denna värld". Den gamla pilgrimsvägen till Trondheim passerade längs med Frykensäarna. Från Östra Ämterviks kyrka där Selma Lagerlöf för övrigt är begravnen (hennes hem Mårbacka ligger bara några kilometer bort), är det en kort promenadväg till Herrestads gravfält. Följ skyltarna förbi kyrkogården. Lappnäsudden ligger några kilometer norr om Ivarsbjörke. Sväng av vägen mot Torsby vid skylt mot Lappnäs. Följ den lilla grusvägen till parkeringsplats/vändplats på hygge och gå den skyltade stigen mot gravfältet. Tossebergsklätten på västra sidan av Övre Fryken nås via E45 en och en halv mil norr om Sunne.

Västergötland:

Ekornavallen: Gravfältet som ligger ca 15 km norr om Falköping innehåller fem stenkammargravar från bondestenåldern, två gravrösen från äldre bronsålder och ett antal andra stenformationer: domarringar, resta stenar och en treudd. På takblocken till kammargravarna och en del av de resta stenarna finns närmare 300 skålgropar. Allt som allt visar detta att vallen har varit i kontinuerligt bruk som kultplats i nästan 3 000 år. Strax nedanför Ekornavallen flyter Hornborgaån som några kilometer senare når Hornborgasjön. Det är en storslagen upplevelse att under vårkvällar ceremoniera eller kontempera på Ekornavallen samtidigt som tusentals tranor går in för landning vid Hornborgasjön. Vägen mellan Falköping och Varnhem stryker tätt intill Ekornavallen. Välskyttat. Gott om parkeringsplats.

Finnestorp: En del heliga platser ligger intill kärr och andra våtmarker och då symboliserar vattnet själva övergången till den icke-ordinära verkligheten. Det är den bärande tanken bakom de så kallade mossoffren där människor har lagt ner gåvor till Nerthus/Njörd, Frigg, Freja. När det är vapen som har lagts ner i vattnet har de först medvetet skadats och gjorts obrukbara i den ordinära verkligheten. En av dessa praktofferplatser är Finnestorp, ett par mil väster om Falköping. Här finns flera magiska markörer: två vattendrag som flyter samman, en bro över strömmande vatten, en korsväg och en gräns mellan gamla härad, numera kommuner. Det senaste decenniets arkeologiska utgrävningar har gett mängder av fynd som har med beridna krigare att göra. Det mest uppseendeväckande är ett förgyllt bältesspanne som visar hur Oden skådar ner i Mimers brunn där han just lagt sitt ena öga för att få en klunk av visdomens dryck. Fynden härrör från folkvandringstid, en tid av stora omvälvningar och maktkamper. Här tycks också hästar och några människor ha offerats till makterna. Idag är den heliga platsen ”maskerad” med neutral vanlighet – ett fuktigt och buskbevuxet landskap längs med en till synes ordinära bäck. Sväng av väg 47 mellan Falköping och Grästorp i Borga, följ skyltar mot Larv och sedan mot Floby. Offermossen ligger där vägen korsar Katebrobäcken. Några hundra meter före mossen (från Larv räknat) finns en parkeringsplats med informationstavla om platsen och utgrävningarna.

Ingemo källa: Det är ett västgötskt helgon, S:ta Ingemo, som fått ge namn åt denna gamla botekälla. Här hölls de folkliga ceremonierna vid liv en bra bit in på 1900-talet. I en uppteckning från slutet av 1600-talet sägs att källan dyrkades som en gudinna. Idag syns inga spår av den lund och den stencirkel som har funnits på platsen. Källan, som ligger i en till synes helt vanlig ängssluttning, är stensatt och täckt av en kalkstenshäll. Vattnet är friskt och klart. Källan kan vara lite knepig att hitta: Kör söderut från Skövde på väg 26; vänster mot Korsberga efter cirka 15 kilometer; vänster igen in på grusväg efter 2,5 kilometer; efter ytterligare en kilometer ligger källan till höger om vägen strax efter ett bostadshus. En liten träskylt med texten ”Ingemo källa” markerar stigen.

Kinneulle med S:ta Brigidas källa: Kinneulle ligger som en jätteseite vid kanten av Väneren och när Linné var här år 1746 blev han så hänförd att han ropade: ”En plats ibland de märkvärdigaste i riket”. På Kinneulle finns 18 separata naturreservat och hela området på 5 000 hektar ingår i Natura 2000. Toppen på massivet kallas Högekullen som tyvärr har försetts med ett anskrämligt utsiktstorn. Den som besöker Kinneulle för att ta del av bergets

helighet har mer att hämta vid de två källor som ligger vid Husaby kyrka. I den ena, S:t Sigfrids källa, blev Olof Skötkonung som förste svenske kung döpt av den engelske munken Sigfrid år 1008. Den andra, S:ta Brigidas källa, är uppkallad efter den irländska nunnan Brigida som aldrig besökte Kinnekulle utan levde och verkade i Kildare på Irland. Den ligger som i en helig lund, omgiven av ståtliga askar, almar och lönnar och utstrålar en magnifik feminin kraft. Sväng av väg 44 i Götene eller Skälvum, följ skyltar mot Husaby. Stor parkeringsplats vid Husaby kyrka. Brigidakällan ligger ca 200 meter söder om kyrkan i slänten nedanför biskopsborgens ruiner. En markerad stig finns.

Nycklabacken: Strax utanför Herrljunga hittar vi en av Västergötlands megaplatser – det stora gravfältet Nycklabacken med sina bautastenar. Namnet är troligen en avledning av *mykil*, som betyder stor och mäktig. Gravfältet omfattar närmare 200 fornlämningar i form av högar, stensättningar, treuddar och omkring 30 resta stenar, flera av dem över tre meter höga. Hela gravfältet känns som ett välkomnande parklandskap där det ruvar på en kulle alldeles söder om Fölene kyrka med utsikt över ån Nossan. Denna å, som är nordrinnande, kan mycket väl vara uppkallad efter Frejas dotter Hnoss. Sväng av väg 181 ca 5 km väster om Herrljunga mot Fölene kyrka. Gravfältet ligger till höger om vägen. Skyltat. Ont om parkeringsplatser men sådana finns vid kyrkan och därifrån kan en vandra till gravfältet.

Rane stenar: Detta megalitmonument, som ligger alldeles utanför samhället Tidån i den nordrinnande Tidans dalgång, går även under namnet Askeberga skeppssättning. Det består av 24 stenblock som är upp till tre meter höga men saknar såväl stäv- som aktersten och är därmed ingen typisk skeppssättning. Den 55 meter långa konstruktionen som är orienterad i rak nord-sydlig riktning för snarare tankarna till ett långhus – kanske byggt för platsens andliga väsen som ett andarnas hus? Namnet Rane är ett av Odens många binamn. Att den närliggande sjön Östen tidigare kallats Odens sjö och att Odensåkers kyrka också finns i trakten styrker teorin om att monumentet har anknytning till en Odenkult. Sväng av från väg 200 inne i samhället Tidån mot Horn, sväng strax därefter in på grusväg mot monumentet. Välskyltat. Liten parkeringsplats.

Skaga stavkyrka: Den första versionen av kyrkan byggdes i början av 1100-talet på en gammal kultplats med en helig källa alldeles väster om sjön Unden. När Tiveden avfolkades efter digerdödens härjningar förföll kyrkan och återfanns först på 1500-talet av två björnjägare. Den rustades upp och utvecklades till en hälsobringande kultplats av rang. På 1700-talet beskrevs den

av biskopen i Skara som ett ”vederstyggligt avgudatempel” och kyrkans makthavare drev igenom att den revs 1826. Först 1960 kunde den återuppstå igen – i liknande stil som den ursprungliga kyrkan. Denna andra version av kyrka brann dock ner till grunden år 2000 men återuppbyggdes snabbt. Det vi idag kan besöka är alltså den tredje versionen av Skaga stavkyrka. Och källan finns kvar! Sväng av vägen mellan Älgårås och Udenäs mot Skagen/Skaga stavkyrka. Parkeringsplats intill kyrkan.

Södra Härene ödekyrka: Stor dramatik är förknippad med denna plats som ligger intill den nordrinnande Nossan. Den första versionen av kyrkan restes redan på 1100-talet, med stor sannolikhet på en plats som redan betraktades som helig; kanske stod här en offerlund. Kyrkan plundrades och brändes ner av danska trupper år 1612. En ny kyrka byggdes snabbt upp på samma plats men efter nära 300 års användning träffades den av blixten under ett intensivt åskväder 1905. Kyrkan brann ner för andra gången. Bara de gamla stenmurarna fanns kvar och församlingen lät då bygga en större helgedom i sten några hundra meter längre norrut. Begravningar har dock fortsatt att hållas vid ödekyrkan ända fram till 1984. Över denna plats vilar idag en gotisk och lite spöklik stämning. En utmärkt plats för ceremonier och utesittning! Sväng av från E20 ca 6 kilometer norr om Vårgårda mot Eggvena. Ruinen syns tydligt från E20. Parkeringsplats finns vid gamla kyrkogården.

Tivedens nationalpark: Namnet är en sammansättning av Tyr (himmelsgud) och ved (=skog) och betecknar således den gudomliga skogen, och detta är i ordets verkliga mening ett vilt, dramatiskt och mångfaldigt skiftande landskap. Här finns gamla offerkällor, heliga berg och ceremoniplatser och, inte minst, en skog som är opåverkad av det industriella skogsbruk som utvecklades efter andra världskriget. Nationalparken inrättades 1983 och utvidgades 2017 så att den idag omfattar drygt 2 000 hektar. Det officiella syftet med nationalparken är att skogen ska få utvecklas till urskog och fungera som en vidsträckt fristad för växter och djur. Sedan 2013 ingår också varg i denna mångfald. Från nationalparkens besökscentrum utgår ett nätverk av vandringsleder av olika svårighetsgrad. Terrängen är starkt kuperad och kan vara krävande att vandra i. För att få kontakt med Tivedens andliga dimension kan det räcka med att gå in i skogen var som helst, sätta sig vid en gran eller tall uppe på en bergsrygg och bara ge akt och ta emot. Hela området är heligt men det finns några ”hot spots” som skiljer ut sig från omgivningen, t ex **Trollkyrkeberget**, vars namn tyder på en uråldrig ceremoniell användning, och **Stenkälla**, en gammal offerkälla

omgiven av jättelika över tio meter höga klippblock. Vägarna till Tivedens nationalpark är välskyltade. Sväng av från E20 i Finnerödja eller Laxå eller från väg 49 mellan Askersund och Karlsborg.

Ålleberg: En av Västergötlands mest sägenomspunna och välbesökta heliga platser. Berget är uppkallat efter sitt kvinnliga skyddsväsen Ålla, som är en aspekt av Moder Jord. Det sägs att när Ålla skakar sina bolster snöar det över Falbygden. Inne i berget ska Ålla vakta över en väldig gulds katt (guld = visdom i nordisk myt) och den berättelsen fick säkert förnyad kraft av den praktfulla guldhalskrage som 1827 påträffades av två bönder nedanför Ållebergs branta nordslutning. Guldhalskragen kan idag beskådas i guldrummet på Historiska museet i Stockholm. Andra berättelser om Ålleberg handlar om de tolv blå ryttare som i sina gyllene rustningar sover djupt inne i berget – beredda att vakna upp och ingripa när ofärdstider hotar Falbygden. På Ållebergs nordsida, *ännan*, tränger vatten fram i sju olika källor. Den mest kända av dem är **Hokällan** där många Falköpingsbor än idag hämtar ett extra gott och friskt dricksvatten som lär vara ypperligt att göra välsmakande kaffe på. Från Ålleberg syns systerberget **Mösseberg** med sin stora fornborg alldeles norr om Falköping och gånggrifterna vid **Karleby**. Strax nedanför berget ligger gånggriften **Firre sten**, imponerande gravmonument som anlades för 5 000 år sedan. Större delen av Ålleberg (nära 200 hektar) är sedan 2002 skyddad som naturreservat. Det går bra att köra bil ända upp till toppen där det bredvid segelflygsanläggningen ligger en populär servering. Berget ligger precis utanför Falköping och nås från väg 47 mot Jönköping. Välskyltat. Gott om parkeringsplats.

Västmanland:

Anundshög: Fornlämningsområdet i Badelunda har designats av mäktiga personer som ville slå både sin samtid och sin eftervärld med häpnad. Här anlades på 900-talet en av Sveriges största gravhögar, Anundshög, som är nio meter hög och har en diameter på 64 meter. Dessutom två stora sammanbyggda skeppssättningar som pekar rakt in i storhögen, tre mindre skeppssättningar, ytterligare elva gravhögar, tio runda stensättningar, en ståtlig runsten vid en stenkantad processionsväg samt, någon kilometer söderut vid Tibble, en labyrint byggd av mellan 2 000 och 3 000 stenar. De flesta av dessa konstruktioner är betydligt äldre än Anundshögen. De två stora skeppssättningarna ligger i riktning nordost-sydväst. För många besökare känns det självklart att närma sig storhögen genom att meditativt vandra igenom de båda stenskeppen och kanske stanna till en extra stund just i skärningspunkten mellan de båda monumenten.

Stark och påtaglig jord-megin! Runstenen vid processionsvägen, som ursprungligen kan ha varit över 200 meter lång, är försedd med en bild som saknar motstycke på svenska runstenar – en kvinnofigur och en mansfigur som är inflätade i varandra. Det är lätt att hitta till Badelunda – välskyttat mot ”Anundshög” från E18 strax öster om Västerås.

Labyrinten vid Tibble: Sväng mot Tibble knappt en kilometer före Anundshög vid skylt märkt med ”Labyrint”.

Ångermanland:

Häxberget kallas också Halshuggeberget. Här avrättades den 1 juni 1675 71 personer genom halshuggning, anklagade för trolldom och Blåkullafärder. Kropparna efter de avrättade – 65 kvinnor, två män och fyra pojkar – brändes och dumpades i en vik i Lesjön nedanför berget som därefter benämndes Kärringviken. Denna tragedi och dess trådar in i nutiden finns skildrad i romanen *Vägen till Bålberget* (2013) av Therése Söderlind. I Sandslån på andra sidan älven finns ett litet sommaröppet häxmuseum som också är uppbyggt kring denna häxprocess. På toppen av Häxberget finns sedan 1975 en andaktsfull minnesplats där besökarna möts av anslag med texten: ”Detta är en avrättningsplats – ingen grillplats! Här har människor mött en grym död. Hedra deras minne – uppträd med aktning!” De två stora stenblocken har följande inskription: ”Här brann häxbål 1675. Kvinnor dog. Män dömde. Tidens tro drabbar människan.” Idag har denna plats transformerats till en helig plats, en plats för stillhet och meditation. Sväng av väg 90 cirka 3 kilometer norr om Bollstabruk vid skylt ”Häxberget 4”. Liten parkeringsplats vid informationstavla. Tydlig stig upp till toppen, ca 400 meter.

Lunde: Minnesplatsen över skotten i Lunde den 14 maj 1931 då fem arbetare dödades av militärens kulspruteeld kan också betraktas och behandlas som en helig plats. Minnesskulpturen av Lenny Clarhäll invigdes 1981 vid 50-årsminnet av militärens ödesdiga ingripande mot arbetarnas demonstrationståg som var en protest mot att strejkbrytare anlätades vid hamnarna i Ådalen. Bo Widerbergs film *Ådalen 31* innehåller en stark och realistisk skildring av demonstrationen och skottlossningen. Händelserna i Ådalen ledde småningom till förbud mot att använda militär mot civila. På denna minnesplats är det lätt att känna ilska, hat och förtvivlan men bortom dessa finns naturligtvis kunskap, lärdom och kraft, Detta är definitivt en plats att vörda och vårda. Sväng av väg 90 i Lunde mot Sandöbron. Sväng höger före bron vid skylt mot ”Minnesmärke”.

Nämforsen och Rödockrarummet: Nämforsen vid Ångermanälven är med sina drygt 2 000 kända ristningar en av Sveriges mäktigaste hällristningslokaler. Det som gör platsen extra intressant är att den ingår som en integrerad del i ett större område som kallas Rödockrarummet. Uppströms Nämforsen inom en yta av 2x3 mil finns relativt nyupptäckta hällmålningar på drygt 15 platser – och nya målningar upptäcks kontinuerligt. Bilderna stammar från samlar- och jägarepoken, vilket har gjort att älgar utgör det helt dominerande motiven. Älgen var helig, liksom rödockran som användes för att färglägga bilderna. När ristarna högg in sina bilder vid Nämforsen strömmade vattnet fritt och det var här som älven mötte havet. Idag är älvfåran torrlagd nedanför kraftverket – det är bara sommartid som en del ”turistvatten” släpps på under dagtid. Den som mediterar över hällbilderna har möjlighet att få en glimt av stenåldersjägarnas kosmologiska berättelser och begreppsvärld. Detta är en plats som rymmer stor och kosmisk kunskap. Nämforsens hällristningar ligger i utkanten av Näsåkers samhälle, dit en kommer från väg 90 mellan Sollefteå och Junsele. Allt är väl skyltat. Under sommarmånaderna är RockArt besökscentrum öppet dagtid. Här finns även informationsmaterial om hällmålningarna i Rödockrarummet. Sådan kan också fås från läns museerna i Östersund, Härnösand och Umeå. Vissa bildlokaler kan vara svåra att hitta utan en guide med lokalkännedom.

Östergötland:

Himmelstalund: I Norrköping finns en av de största koncentrationerna av hällristningar i norra Europa – de allra flesta gjorda under bronsåldern i anslutning till Motala ström mellan Glan och Bråviken. Det handlar om ett dussintal lokaler med drygt 7 000 ristningar inom några få kilometer. På friluftsområdet Himmelstalund finns närmare 1 700 ristningar. Här dominerar motiv som skepp, djur, svärd, spjut, människor, fotsulor och så kallade solkors. 2013 upptäcktes en ristning av en fyrhjulig vagn, den första av sitt slag i Östergötland. Mest uppseendeväckande är nog den så kallade Björnhällen som fått sitt namn av de björnsår som finns avbildade på bergets krön. De 27 spårstämplarna ger intrycket att en björn verkligen har vandrat över hällen. På ett ställe har två björntassar satts samman med mänskliga fotsulor, kanske för att gestalta ett shamanskt hamnskifte. Himmelstalunds hällristningar ligger i centrala Norrköping tydligt skyltade från Riksvägen.

Omberg: Som en slumrande jättinna ligger Drottning Omma intill Vättern – en mil lång och tre kilometer bred. Omberg är med sin mångfaldiga flora och fauna, sina källor och grottor, sina porlande bäckar och branta stup, sin närhet

till Vätterns lättrörliga vatten präglad av stor världslig skönhet. Men besökaren känner också snabbt dess inre skönhet och närvaron av alla möjliga osynliga väsen – främst bland dem storrådaren själv, Drottning Omma. Berget betraktas traditionellt som ett levande och medvetet väsen och när de karakteristiska dimslöjorna sveper in bergets hjässa säger folk i trakten att berget *ommar*. Omma har betraktats som hustru till Ome som är ett av Odens binamn och det är kanske inte så långsökt eftersom Odens fågel korpen också är karaktärsfågel för Omberg. Omma blir då fågelgudinnan, full av visdom. Uppe på Omberg finns resterna av tre fornborgar från folkvandringstid: Hjässan i söder, Borggården mitt på berget och Ommas borg vid nordspetsen i Borghamn. Eftersom *hela* Omberg är heligt är det bedrövligt att det i mångt och mycket saknar juridiskt skydd. Det finns bara fem små naturreservat på berget; resten av området har varit utsatt för okänsliga avverkningar och nyplanteringar. Effekten av att den största markägaren, statliga Sveaskog, har utnämnt sina marker till ”ekopark” är än så länge väldigt oklar. Omberg syns på långt håll: sväng av E4 vid Ödeshög (avfart 106), kör väg 50 mot Vadstena. För att komma till Stocklycke vid sydändan, sväng vänster vid Alvastra; för att komma till Hjässatorget sväng vänster fyra km längre norrut; för att komma till nordändan fortsätt väg 50 och sväng vänster mot Borghamn.